

“ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ’ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ Κ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ, ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Οἱ Ἅγιοι Τόποι μέ κέντρο τήν Ἱερουσαλήμ ἀποτελοῦν ἐδῶ καί αἰῶνες τό σημεῖο ἀναφορᾶς, τόν πόλο ἑλξεως, τόν τόπο συναντήσεως πολλῶν γενεῶν διαφόρων λαῶν καί θρησκειῶν. Ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἔζησαν τή ζωή τους μέ τή δύναμη, πού ἄντλησαν ἀπό τήν ἐπίσκεψη στήν Ἱερουσαλήμ ἢ ἀπό τό ὄνειρο τῆς ἐπίσκεψης σ’ αὐτήν, ἔστω κι ἂν αὕτη δέν πραγματοποιήθηκε. Τή νοσταλγία τῆς κάθε ἀνθρώπινης ψυχῆς γιά τά Ἱεροσόλυμα ἐκφράζει καλλίτερα ἀπό κάθε ἄλλο κείμενο ὁ ψαλμός τοῦ Δαβίδ, “ἐάν ἐπιλάθωμαί σου Ἱερουσαλήμ, κολληθεῖν ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου.” (137, 5-6).

Τί εἶναι ἄραγε ἐκεῖνο, πού προκαλεῖ τή γοητεία καί τή νοσταλγία γιά τήν Ἱερουσαλήμ; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού ἐλκύει τούς πολυάριθμους προσκυνητές, παρά τό ὅτι ἀκούγονται σ’ αὕτη καί φόνοι καί μάχες καί κλοπές καί μοιχεῖες, ὅπως ἔχει πεῖ κι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης τόν 4 μ.Χ. αἰ. στό ἔργο του “Περί τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα” κι ὅπως ἐμεῖς σήμερα γινόμαστε μάρτυρες;

Σύμφωνα μέ τό βλέμμα ἐνός χριστιανοῦ κι εἰδικά ὀρθοδόξου ἐκεῖνο πού προκαλεῖ τήν ἑλξη εἶναι ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καί παρανομίες ἡ Ἱερουσαλήμ κι οἱ ἄλλοι Ἅγιοι Τόποι εἶναι ἅγιοι, γιατί σ’ αὐτούς ἔλαβαν χώρα θεῖα γεγονότα κινούμενα ἀπό τό θεό γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Στούς Ἁγίους Τόπους γράφτηκε ἀπό τό θεό ἡ Ἱερά ἱστορία. Ἡ ἱστορία, πού εἶχε ὡς σκοπό τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Στήν Ἱερουσαλήμ ὁ βασιλιάς Σολομών ἔκτισε τό Ναό τοῦ θεοῦ. Σ’ αὐτό λάτρευσαν τόν ἕνα θεό γιά μία χιλιετία οἱ Ἰουδαῖοι. Σ’ αὐτόν κήρυξαν οἱ προφῆτες καί προετοίμασαν τό λαό τοῦ θεοῦ γιά τήν ὑποδοχή τοῦ Χριστοῦ. Στό ναό αὐτό κήρυξαν καί προσευχήθηκαν ὁ ἴδιος ὁ Χριστός κι οἱ ἀπόστολοι.

Στήν Ἱερουσαλήμ τέλεσε τό Μυστικό Δεῖπνο κι ἱερούργησε τή Νέα Διαθήκη μεταξύ θεοῦ καί ἀνθρωπότητος, σταυρώθηκε κι ἀναστήθηκε ὁ ἰδρυτής τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κι ἐκκλησίας. Ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ στάλθηκαν οἱ ἀπόστολοι “νά κηρύξουν τό εὐαγγέλιον πάση τῇ κτίσει”(Μάρκ.16,15). Στήν Ἱερουσαλήμ προετράπησαν νά παραμείνουν μέχρις νά ἐνδυθοῦν δύναμιν ἐξ ὕψους. (Λουκ. 24, 49). Στήν Ἱερουσαλήμ κατῆλθε τό Πνεῦμα τό Ἅγιο τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2), γενέθλια ἡμέρα τῆς ἐκκλησίας κι ἀπαρχή τῆς ἐξόδου της πρός τόν κόσμον. Στήν Ἱερουσαλήμ σχηματίστηκε ἡ πρώτη χριστιανική κοινότητα καί βιώθηκε ἔμπρακτα ἡ ἀγάπη κι ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν ἀγαθῶν. Στήν Ἱερουσαλήμ συγκλήθηκε ὑπό τόν πρῶτο ἐπίσκοπό της Ἰάκωβο τόν Ἀδελφόθεο τό 49 μ.Χ. ἡ πρώτη Ἀποστολική Σύνοδος, πού ἀποτέλεσε τό πρότυπο συγκλήσεως ὅλων τῶν τοπικῶν καί οἰκουμενικῶν συνόδων τῆς ἐκκλησίας.

Τά γεγονότα αυτά σημάδεψαν μιά γιά πάντα τήν Ἱερουσαλήμ στή χριστιανική συνείδηση καί τήν ανέδειξαν σέ μητέρα, μητρόπολη τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐφόσον τά γεγονότα αυτά εἶναι ἅγια, ἐπόμενο εἶναι νά θεωροῦνται ἅγιοι κι οἱ τόποι, στούς ὁποίους αυτά ἔλαβαν χώρα, γιατί ἔγιναν δεκτικοί τῆς ἐνεργείας ἢ τῆς ἐμφανείας τοῦ θεοῦ. Τοῦτο εἶναι σύμφωνο μέ τή Βίβλο κατά τό, “Μωϋσῆ, Μωϋσῆ, λῦσαι τό ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου, ὁ γάρ τόπος ἐν ᾧ σύ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί” (Ἑξ. 3, 6).

Γι’ αὐτό, ὅταν ἡ ἐκκλησία ἐλευθερώθηκε ἀπό τή βία τῶν διωγμῶν καί βγῆκε ἀπό τά ὑπόγεια στήν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, θέλησε νά διατηρήσει στή μνήμη της τούς τόπους αὐτούς ὡς τό περιέχον, τό γεωγραφικό περιβάλλον τῶν θείων καί σωτηριωδῶν γεγονότων. Γιά τή διατήρησή τους ἀνήγειρε ναούς, μεγαλοπρεπεῖς, ὅπως τό Ναό τῆς Ἀναστάσεως, τόν πρῶτο μεγάλο ἱστορικό ναό τῆς χριστιανοσύνης, πού οἰκοδόμησε ἡ Ἀγία Ἑλένη ἀπό τό 326-336 στόν τόπο τῆς σταυρώσεως καί τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ οἰκοδομική αὐτή δραστηριότητα ἐπεκτάθηκε στή Βηθλεέμ, τό Χωρίο τῶν Ποιμένων, τή Ναζαρέτ, τή Τιβεριάδα καί σ’ ἄλλους τόπους, πού συνδέονταν μέ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μέ τόν τρόπο αὐτό τά συγκεκριμένα θεῖα καί ἱστορικά γεγονότα βιώνονταν στόν τόπο, στόν ὁποῖο ἄπαξ συνέβηκαν, καθιστάμενα ζωηρότερα στή συνείδηση τῶν πιστῶν. Μέ τήν ἀνέγερση ναοῦ ὁ χῶρος καθίστατο λειτουργικός, προσκύνημα, τόπος λατρείας. Ἐπαυε νά εἶναι ἕνας φυσικός τόπος ἢ ἀρχαιολογικός χῶρος. Οἱ πιστοί ἁγιάζονταν ἀπό τήν ἁγιότητα τῶν τόπων ἀλλά κι ἀπό τήν ἁγιαστική δύναμη κι ἐνέργεια τῶν τελουμένων μυστηρίων καί τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πράξεων.

Ἀπό μία τέτοια ἀντίληψη γιά τούς ἁγίους τόπους, σύμφωνα δηλαδή μέ τήν ὁποία αὐτοί εἶναι ἅγιοι καί μέσα σ’ αὐτούς οἱ πιστοί μετέχουν σέ ἁγιαστικά γεγονότα, ξεπροβάλλει τό αἶτημα τῆς ἐπισκέψεως σ’ αὐτούς, γιά τή θέαση, τή θεωρία, τήν προσκύνηση τῶν θείων πράξεων, τή μετοχή σ’ αὐτές καί τόν ἁγιασμό. Γι’ αὐτό ἀπό τόν 4ο μ.Χ. αἰ. κι ἔπειτα παρατηρεῖται ἀθρόα ἡ προσέλευση προσκυνητῶν στούς Ἁγίους Τόπους. Τό ἐνδιαφέρον τῶν πιστῶν δέν περιορίζεται μόνο στούς τόπους, στούς ὁποίους ἔχουν συμβεῖ σωτήρια γεγονότα, ἀλλ’ ἐπεκτείνεται καί πρός τά μοναστήρια τῆς ἐρήμου γιά τή συνάντηση ἁγίων ἀνδρῶν καί τήν ἐξαίτηση τῶν προσευχῶν του καί τῶν συμβουλῶν τους. Ἡ προσκύνηση αὐτή τῶν ἁγίων τόπων γιά ἕνα ὀρθόδοξο χριστιανό συνιστᾶται ὡς ἐνισχυτική, βοηθητική κι ἐμπεδωτική τῆς πίστεως, ὅχι ὅμως κι ὡς ἕνας ἀπό τούς ὁρους γιά τή σωτηρία, ὅπως θεωρήθηκε ἀργότερα στό Ρωμαιοκαθολικισμό οὔτε πάλι ὡς ἀπορριπτέα, ὅπως στόν Προτεσταντισμό.

Χαρακτηριστικά πατερικά κείμενα, πού ἀπηχοῦν τή συνείδηση τῆς ἐκκλησίας γιά τούς ἁγίους τόπους ἀποτελοῦν τά κάτωθι ἀποσπάσματα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης καί τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Κατά τόν ἅγιο Κύριλλο Ἱεροσολύμων στίς Κατηχήσεις του οἱ ἅγιοι τόποι εἶναι οἱ μάρτυρες τῆς ἱστορικότητας τῶν θείων γεγονότων: “Μαρτυρεῖ ὁ μακάριος τῆς φάτνης τόπος..... Μαρτυρεῖ ὁ Ἰορδάνης ἐν ποταμοῖς..... Μαρτυρεῖ θάλασσα Τιβεριάδος ἐν θαλάσσαις..... Τό ὄρος τῶν Ἑλαιῶν μαρτυρεῖ το Ἅγιον” (Ἀγ. Κυρίλλ. Ἱεροσ., Κατηχ. Φωτιζ. Ι, 19).

Παρόμοια στους “έν Ίεροσολύμοις τόπους” βλέπει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης τὰ “σύμβολα τῆς διὰ σαρκός ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου (Περί τῶν ἀπιόντων εἰς Ίεροσόλυμα, Ἔκδ. Jaeger, VII, I, II, σ. 14, στ. 12), βλέπει “τά γνωρίσματα καί τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ δεσπότου ὑπέρ ἡμῶν φιλανθρωπίας” (Ταῖς κοσμιωτάταις, ἔκδ. Jaeger, τόμ. VII, II, σ. 20, στ. 1 καί στ. 22-23). Ἡ χαρά του ἐκ τούτου εἶναι μεγάλη. Ἀκόμη ὁμως μεγαλύτερη εἶναι ἡ χαρά του, ὅταν βλέπει “ἐναργῆ τὰ σημεῖα” τῶν ἁγίων τόπων στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, γιατί πιστεύει ὅτι “ ἡ Βηθλεέμ, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ Ἑλαιών, ἡ Ἀνάστασις εἶναι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ τόν θεόν ἔχοντος.” (Ἐνθ. ἀνωτ., στ. 8-9). Ἡ γεωγραφική θέση καί γλωσσική σημασία καί γνώση τῶν ἁγίων τόπων χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης ὡς βάθρο γιά τή μετάβαση στήν πνευματική-ἀλληγορική ἐρμηνεία τους. Ἔτσι π.χ. στήν Ζ΄ὁμιλία του στόν Ἐκκλησιαστή μᾶς πληροφορεῖ γιά τό Ὅρος Σιών ὅτι εἶναι “ὅρος τῆς τῶν Ίεροσολύμων Ἀκρας ὑπερφαινόμενον”(Ἔκδ. Jaeger, τόμ. Φ, σ. 398, στ. 12-13), τό ὁποῖο μᾶς “προτρέπει νά φθάσωμεν εἰς τήν ἀκρόπολιν τῶν ἀρετῶν, ἥν τῷ ὀνόματι Σιών παραδηλοῖ δι’ αἰνίγματος”(Ἐνθ. ἀνωτ., στ. 14-16). Πάλι τὰ ὄρη Βαιθήλ, πού σημαίνουν στήν Ἑβραϊκή διάλεκτο τόν οἶκο θεοῦ, δηλώνουν κατὰ τόν αὐτό πατέρα “τόν ὑψηλόν καί οὐράνιον βίον” (Λόγ. ε΄, ἔκδ. Jaeger, τόμ. VI, σ. 143, στ. 13-16). Οἱ δύο πηγές τοῦ Ἰορδάνη Σενίρ καί Ἑρμών “ὑποφαίνουν τό μυστήριον τῆς ἀναγεννήσεως, ἐπειδή τό ἐκ τῶν πηγῶν τούτων ρεῖθρον ἀρχή γέγονε τῆς πρὸς τό θεῖον ἡμῶν μεταποιήσεως.” (Λόγ. ζ΄, Jaeger, τόμ. VI, σ. 250, στ. 10).

Κατά τόν Ἅγιο Ἰωάννη τό Δαμασκηνό οἱ ἅγιοι τόποι θεωροῦνται καί τόποι θεοῦ, ἐπειδή σ’ αὐτούς “ἔκδηλος ἡμῖν γέγονε ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια εἴτε διὰ σαρκός εἴτε ἄνευ σώματος.” (Ἐκδ. Ὁρθοδ. πίστεως, 13, 24-26).

Ἐφόσον οἱ Ἅγιοι Τόποι ἔχουν αὐτή τή θεολογική σημασία στή συνείδηση τῆς ἐκκλησίας, ἦταν ἐπόμενο νά ἐγερθεῖ τό θέμα τῆς φυλακῆς τους, τῆς διαφυλάξεώς τους καί γιά τό λόγο τοῦτο ἰδρύθηκε στήν Ἱερουσαλήμ ἕνα ἀπό τὰ πρῶτα μοναχικά τάγματα τῆς χριστιανοσύνης, τό τάγμα στό ὁποῖο ἀνήκει κι ὁ ὁμιλῶν, τό τάγμα τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Τάφου, τῆς Ἀγιοταφίτικῆς Ἀδελφότητος, ἀπό τὰ μέσα τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. μέχρι σήμερα. Τό τάγμα τοῦτο ὑπαγόμενον στό Πατριαρχεῖο Ίεροσολύμων ἔχει τήν εὐθύνη τῆς διαφυλάξεως τῶν ἁγίων τόπων καί τῆς ὑποδοχῆς καί τῆς ξεναγήσεως τῶν προσκυνητῶν σ’ αὐτούς. Χάριν τῶν ἁγίων τόπων κι ἡ ἐκκλησία Ίεροσολύμων ἀνυψώθηκε σέ Πατριαρχεῖο ἀπό τήν 4η Οἰκουμένη Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος τό 451 μ.Χ. μέ πρῶτο Πατριάρχη τόν ἅγιο Ἰουβενάλιο καί 140ο τό νεοκλεγέντα Πατριάρχη Εἰρηναῖο. Τό Πατριαρχεῖο Ίεροσολύμων εἶναι ἡ πρώτη χριστιανική ἀποστολική Ἐκκλησία, ἡ Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία ἔχει τή δικαιοδοσία της στούς Ἁγίους Τόπους. Ἐπεκτείνεται, ζεῖ καί δρᾷ στούς τόπους, στούς ὁποίους ἔζησαν κι ἔδρασαν ὁ Κύριος κι οἱ ἀπόστολοι. Οἱ Τόποι αὐτοῖ εἶναι οἱ τρεῖς Παλαιστίνες, ἡ α΄, β΄ καί γ΄, οἱ περιοχές δηλαδή τῆς Ἰουδαίας, Σαμαρείας καί Γαλιλαίας ἢ μέ τὰ σημερινά δεδομένα οἱ περιοχές τοῦ Ἰσραήλ καί τῆς Ἰορδανίας. Οἱ περιοχές αὐτές ἐκχωρήθηκαν στήν ἐκκλησία Ίεροσολύμων μέ τήν ἀπόφαση τῆς Δ΄ Οἰκουμένηκῆς Συνόδου τοῦ 451. Τό Πατριαρχεῖο Ίεροσολύμων ἐπιβλέπει, διοικεῖ, ἐπιστατεῖ καί συντηρεῖ τούς ἁγίους τόπους εἰδικά μέσω τῆς Ἀγιοταφίτικῆς Ἀδελφότητος.

Τό ἔργο τῆς διαφυλάξεως τῶν Ἁγίων Τόπων ἔχει καταστεῖ συχνά διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐξαιρετικά ἐπίπονο, λόγω τῶν ἐπιβουλῶν ἐκ μέρους τῶν ἄλλων χριστιανικῶν δογμάτων γιά καταπάτηση κι ἀρπαγή τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων,

οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ φυσικοὶ καὶ νόμιμοι κάτοχοι τῶν Ἁγίων Τόπων. Πολλοὶ ἁγιοταφίτες ἐκδαπανήθηκαν κι ἐκδαπάνησαν στὸν ἀγῶνα αὐτό τῆς διαφυλάξεως τῶν προσκυνημάτων ὡς ὀρθοδόξων.

Στὸ ἔργο του αὐτὸ τὸ Πατριαρχεῖο εἶχε ἀνέκαθεν ἀρωγὸ τὸ γένος μας. Τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων Ρωμαίων τροφοδοτεῖ τὴν Ἁγιοταφίτικὴ Ἀδελφότητα μὲ ἄγαμους κληρικούς. Ἀρκετοὶ ἀπ’ αὐτοὺς ἦταν καὶ εἶναι Κύπριοι καὶ μάλιστα λόγιοι, καθηγητὲς τῆς θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ. Ἐνας ἀπ’ αὐτοὺς ἦταν ὁ Νεόφυτος ὁ Κύπριος, λόγιος κληρικός τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ αἵωνα μας μὲ ἀξιόλογο συγγραφικὸ προσκυνηματικὸ ἔργο. Οἱ Κύπριοι ἁγιοταφίτες κληρικοὶ διακρίθηκαν στὸ ἀνακαινιστικὸ ἔργο, ὅπως ὁ μακαριστὸς Τιβεριάδος Γρηγόριος καὶ ὁ νῦν Ἀσκάλωνος Ἀρκάδιος. Ὁ Κύπριος ἱερομόναχος Φιλούμενος ἔδωσε καὶ τὴ ζωὴ του στὸ Φρέαρ τοῦ Ἰακώβ.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἔμψυχο ὑλικὸ σημαντικὴ εἶναι κι ἡ ὑλικὴ βοήθεια, πού λαμβάνουν τὸ Πατριαρχεῖο, τὰ Προσκυνήματα κι οἱ Μονές ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κύπρο. Τοῦτο γίνεται μέσω τῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν εἴτε ἀπὸ τὴν Ἑλλαδικὴ καὶ τὴν Κυπριακὴ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ προσκυνητὲς ἐπίσης φθάνοντας στοὺς Ἁγίους Τόπους στηρίζουν τὸ Πατριαρχεῖο στὴ συντήρηση τῶν προσκυνημάτων εἴτε μέ τίς δωρεές τους σ’ ἐκκλησιαστικὰ εἶδη εἴτε μέ τὸν ὀβολό τους εἴτε μέ τροφίμα εἴτε μέ τὴν ἀφιέρωση περιουσιῶν. Οἱ ἀφιερώσεις περιουσιῶν γίνονταν κυρίως μέσω τῶν Ἐξαρχιῶν τοῦ Παναγίου Τάφου σὲ πολλές χῶρες τῆς ὀρθόδοξης ἐπικράτειας. Στὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Πατριαρχείου συμβάλλουν σύλλογοι, ὅπως ὁ δικὸς σας, σκοπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνημέρωση τοῦ λαοῦ γιὰ τὰ προσκυνήματα, ἡ διέγερση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ ἐπίσκεψη σ’ αὐτά, ἡ διατήρηση στενῶν σχέσεων μεταξύ τῶν μελῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν Κύπρου κι Ἱεροσολύμων κι ἡ ὑλικὴ ἐνίσχυση τῶν προσκυνημάτων, πού βρίσκονται σὲ ἀνάγκες, πού δὲν μποροῦν νὰ καλυφθοῦν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ σύλλογός σας, πού ἰδρύθηκε πρόσφατα, κι εὐλογήθηκε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη, ἔχει καὶ τὴν συμπαράσταση τοῦ Πατριαρχείου στὸ θεάρεστο ἔργο, πού ἐπιτελεῖ. Ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχη, τῆς Ἁγιοταφίτικῆς Ἀδελφότητος καὶ προσωπικά εὐχομαι τὴν ἐπιτυχία τῶν στόχων σας μέχρι τέλους καὶ τὴν ἀντάμειψη τῶν κόπων σας μέ πολλαπλασίονα πνευματικὰ καὶ ὑλικά ἀγαθὰ.

Οἱ ἄνθρωποι στὸ ροῦ τῆς ἱστορίας τους ἄλλοτε μεγαλούργησαν κι ἄλλοτε ἐγκλημάτησαν στοὺς ἁγίους τόπους καὶ γιὰ χάριν τῶν ἁγίων τόπων. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι τὸ μήνυμα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο στοὺς ἁγίους τόπους εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κι ἡ συγκατάβασή του γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ συνάνθρωπο κι ἡ ἀνεκτικότητα πρὸς τὸν πλησίον. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ κι οἱ ἅγιοι τόποι τῆς ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς κάθε θρησκείας καὶ τοὺς χριστιανούς τῶν περισσοτέρων ὁμολογιῶν, ἀλλ’ ἐξ ἴσου εἶναι ἀλήθεια ὅτι “πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν” (Ἰω. 4, 24) καὶ ὅτι “τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς” (Ψαλμ. 23(24), 1).

Σήμερα μπορεῖ κανεὶς, νομίζω, νὰ πεῖ ὅτι εἶναι ἀρμονικότερη ἡ συμβίωση σ’ αὐτοὺς μέ γνώμονα τὴν προσπάθεια τήρησης τοῦ status quo.

The Israel Interfaith Association.